

Langs tuinen, parken en plantsoenen

Het gezin Tersteeg. V.l.n.r.: Dirk Tersteeg, zijn vrouw Henriette Goedkoop met dochter Anna op school, dochters Sophia en Magdalena en zoon Tom (Foto: M. Tersteeg, kleindochter van Tom Tersteeg)

Het werk van tuinarchitect Dirk Tersteeg in Sittard en Geleen

Een tuin- en landschapsarchitect die zijn vak werkelijk verstaat, ontwerpt een park, maakt een beplantingsplan en wanneer dit is uitgevoerd en goed wordt onderhouden, ligt er een eeuw later een groene oase met honderd jaar oude bomen, waar dagelijks mensen hun accu kunnen opladen. Zo'n tuinarchitect was Dirk Frederik Tersteeg (1876-1942), die vanuit zijn woonplaats Naarden in heel Nederland vele tuinen, plantsoenen en parken heeft ontworpen. Ook in Sittard en Geleen heeft hij zijn sporen achtergelaten. Maar liefst twee volksparken liet hij ons na. Een unieke groene erfenis, waar nog iedere dag veel mensen van genieten. Ik nodig u uit mee te wandelen in de voetsporen van Tersteeg.

Van kweker in 't Gooi naar tuinarchitect

Dirk Frederik Tersteeg wordt op 7 februari 1876 in Amsterdam geboren. In 1891 verhuist het gezin Tersteeg naar Bussum, destijds

een lieflijk groen dorp in 't Gooi. De groene omgeving wekt Dirks belangstelling voor de tuinbouw. Op zijn zestiende begint hij aan zijn opleiding aan de Tuinbouwschool Linnaeus in Amsterdam. Bij verschillende rozen- en boomkwekerijen in Naarden, Duitsland, Engeland en Frankrijk doet hij praktijkervaring op. In 1899 neemt hij samen met zijn broer Jan Georg een kwekerij in Naarden over. Als zijn broer naar Canada emigreert, zet hij het bedrijf alleen voort. Vanaf die tijd gaat Tersteeg zich steeds meer specialiseren als tuinarchitect. De kwekerij houdt hij aan, maar alleen nog voor eigen gebruik.

In 1903 trouwt Dirk Tersteeg met Henriëtte Goedkoop. Zij gaan in het huis bij de kwekerij wonen. In dat jaar ontwerpt hij zijn eerste tuin bij het huis Vijverhof van de heer G. Philips in Eindhoven. Tersteeg krijgt steeds meer bekendheid, onder andere door zijn ontwerp voor de tuin bij kasteel de Hooge Vuursche in Baarn. De meeste opdrachten die hij krijgt, betreffen particuliere tuinen bij moderne villa's en landhuizen in de nieuwe villawijken in 't Gooi, in Twente en in het duingebied van Den Haag en Wassenaar. Daarnaast ontwerpt hij tuinen bij ziekenhuizen, golfterreinen, openbare groenvoorzieningen als parken en plantsoenen, een begraafplaats en een doolhof.

In 1915 krijgt Tersteeg internationale bekendheid door zijn winnende deelname aan de prijsvraag voor de Horticultura Section Holland Panama Pacific International Exposition in San Francisco. Er volgen meer opdrachten voor de inrichting van tentoonstellingsterreinen, zoals de tuin van het Nederlandse paviljoen op de Wereldtentoonstelling in Brussel in 1935. In 1936 wordt hij wegens zijn verdiensten als tuinarchitect benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Naast zijn werk als tuin- en landschapsarchitect is Tersteeg bestuurslid van de Bond Heemschut en van de Bond van Nederlandse Tuinarchitecten en zit hij in verschillende schoonheidscommissies. Tevens treedt hij in verschillende gemeenten op als adviseur groenvoorzieningen. Hier zijn veel opdrachten voor de aanleg van parken en plantsoenen uit voortgekomen. Zijn laatste ontwerp voor de begraafplaats Nieuw Valkeveen in Naarden in 1937 heeft hij vanwege ziekte niet meer zelf kunnen afmaken. Zijn zoon Tom heeft het overgenomen en afgerond. Op 5 december 1942 overlijdt Dirk Tersteeg op 66-jarige

Ontwerp Stadspark Sittard uit 1920 met in het midden de langwerpige spiegelvijver getekend (Bron: Bibliotheek Universiteit Wageningen)

Aanleg van het zwembad in het Stadspark (Bron: Archief De Domijnen)

leeftijd in zijn woonplaats Naarden. Na de oorlog wordt zijn kwekerij door de gemeente Naarden aangekocht en opgedoekt. Het woonhuis wordt omstreeks 1960 afgebroken.

Pionier van de Architectonische Tuinstijl

Dirk Tersteeg is de eerste Nederlandse tuinarchitect die in ons land de principes van de architectonische stijl toepaste. Lange tijd was de landschapstijl populair, maar na 1900 kwam hier, mede door de nieuwe klantenkring van villa-eigenaren, verandering in. De percelen van de nieuwe villa's waren immers te klein voor de landschapstijl en bovendien vereiste de villa-architectuur een andere overgang tussen het huis en de tuin. Ook werd de kennis over planten steeds groter en nam door steeds geavanceerdere kweektechnieken het assortiment bloemen en planten toe. In plaats van exoten werden steeds meer winterharde, inheemse soorten aangeplant.

Door deze veranderingen kwam er een nieuwe generatie tuinarchitecten op, die een eigen wijze van ontwerpen ontwikkelde. Dirk Tersteeg was met zijn architectonische tuinstijl de belangrijkste voortrekker. Hij zag de tuin niet als "...louter versiering van het huis maar als verruiming ervan". De tuin moest daarom volgens hem een architectonisch karakter hebben. Zijn ontwerpen kenmerken zich door de toepassing van bouwkundige elementen zoals trappen, ommuurde vijvers, taludmuurtjes, gemetseld vijverranden en tuinmeubilair. Symmetrie en zichtassen waren belangrijke onderdelen in zijn werk. Ook gebruikte hij een rijk assortiment aan beplanting, een mix van exoten en inheemse planten. Deze kenmerken zijn ook vandaag de dag nog zeer herkenbaar aanwezig in het Stadspark in Sittard, waarover later meer. Tersteeg heeft door het toepassen van deze ontwerpstyl de dialoog tussen architect en tuinarchitect op gang gebracht en is mede daardoor voor de ontwikkeling van de tuinkunst in Nederland van groot belang geweest. Hij werkte veel samen met architecten, onder andere met De Bazel, Hanrath en De Clerq.

Stadspark Sittard

Het langgerekte Stadspark is gelegen in het beekdal van de Geleenbeek tussen de wijken Ophoven en Kollenberg. Van oudsher was dit een moerassig broek- en bronnengebied, niet geschikt voor

Noordelijk deel van het Stadspark met de zichtlijn naar het Julianaplein (Foto: Dienneke Onderdelinden)

bebouwing. De gemeente wilde er in 1919 volkstuinen aanleggen. Hier was echter weinig animo voor, zodat besloten werd om er een park aan te leggen, inclusief een ijsbaan en roeivijver. Een overweging die meespeelde, was dat werkelozen konden worden ingezet, waardoor 25% van de aanlegkosten door het Rijk vergoed zouden worden. Er werd besloten om de ijsbaan twintig centimeter dieper uit te graven, zodat deze ook als roeivijver gebruikt kon worden.

Tuinarchitect Dirk Frederik Tersteeg kreeg de opdracht een plan te ontwerpen. Het is niet duidelijk waarom voor de in 't Gooi wonende tuinarchitect werd gekozen. Wellicht kende het uit Holland afkomstige hogere personeel bij de mijnen hem.

Het park werd tussen 1921 en 1933 in drie fasen aangelegd in het kader van de werkverschaffing. Het is gelegen tussen bestaande historische structuren, zoals de Ophovenermolen, de Stenen Sluis en de Hoeve Bergerhof. Door deze bij het ontwerp te betrekken werd het monumentale karakter van het park versterkt.

Tersteeg ontwierp een echt volkspark dat bedoeld was om er te wandelen, te ontspannen, te spelen en te luieren. Er kwamen naast de roeivijver meerdere recreatieve voorzieningen, waaronder speelweiden en een tennisbaan.

In het park zien we kenmerken van zowel de architectonische stijl (het gedeelte bij de eendenvijver en de roeivijver) met een symmetrische opbouw en bouwkundige elementen als gemetselde trappen, vijverranden en banken, als van de landschappelijke stijl (het middengedeelte) met vloeiende paden, boom- en heestergroepen en doorzichten.

In 1921 werd gestart met de aanleg van het zuidelijke deel met de roeivijver, het omliggende wandelpad en de slingervijver gelegen aan de overkant van de Vijverweg. Op deze plek was eerst een uitkijkpunt (kloosterberg) gepland, maar dit is nooit uitgevoerd. Aan de westkant van het park werd de eerste tennisbaan aangelegd.

Na de aanleg van de roeivijver werd in 1924 begonnen met het noordelijke deel met de eendenvijver. Dit ging gelijk op met de bouw van de aangrenzende wijk rondom het Julianaplein. In dit deel van het park zien we de architectonische tuinstijl,

het zo bekende handschrift van Tersteeg, het meeste terug: een symmetrische opbouw en bouwkundige elementen als de gemetselde trappen, vijverranden en banken. Tevens heeft Tersteeg bewust de symmetrieas van dit deel naadloos laten aansluiten op die van het Julianaplein. Zo bracht hij een unieke zichtlijn tot stand die het park en de wijk met elkaar verbindt. Aan het einde van de zichtlijn stond oorspronkelijk een obelisk.

In het aansluitende gedeelte zien we dat Tersteeg de landschappelijke stijl heeft toegepast. De paden hebben een slingerend verloop en de bomen en heestergroepen zijn zo geplaatst dat er een coulissenwerking ontstaat. Daar waar het park van richting verandert, is de zogenaamde spiegel- of lelievijver aangelegd, die de hele breedte van het park tussen de beek en de Vijverweg besloeg. Deze vijver is bewust op deze plek aangelegd, gericht op de hoeve Bergerhof die destijds nog duidelijk zichtbaar aan de overkant van de Vijverweg lag. Op deze manier verbond Tersteeg het park met de omgeving.

Het middengedeelte van het park was oorspronkelijk bedoeld als wandelgebied met slingerpaden en boom- en heestergroepen. Tersteeg heeft in 1932 echter zijn ontwerp hier moeten aanpassen vanwege de bouw van een openluchtzwembad, dat werd ontworpen door de gemeentelijk architect G. Cuypers. Tersteeg moest hier een flinke concessie doen, want door zijn grootte deelde het zwembad het park in tweeën en deed de loop van de paden sterk afwijken van het oorspronkelijke plan. Het deel met de roeivijver was als gevolg daarvan alleen bereikbaar via de Vijverweg. Paden bogen ter plekke van het zwembad abrupt af zodat zwemmers niet vanuit de rest van het park bekeken konden worden. Nadat in 1974 het nieuwe zwembad De Hateboer in gebruik genomen werd, heeft het nog een tijd als forellenvijver dienst gedaan.

Aanpassingen en renovaties

In 1955, dertien jaar na Tersteegs overlijden, heeft tuinarchitect John Bergmans op verzoek van de gemeente Sittard een renovatieplan opgesteld. Reden hiervoor was dat veel planten aan het einde van hun levenscyclus waren en dat het onderhoud te arbeidsintensief werd. Bergmans vereenvoudigde de beplanting en stelde voor de spiegelvijver te verwijderen. Hierdoor raakte hij uit de gratie bij de gemeente en de samenwerking werd ontbonden. Maar kort daarop is de vijver toch verwijderd!

Stadspark: gedeelte bij de kleine vijver (Bron: Archief De Domijnen)

In 1983 werd het gedeelte bij de eendenvijver in de oorspronkelijke staat teruggebracht, waarbij diverse bouwkundige elementen werden gerestaureerd of vervangen.

In 1995 werd, na de gedeeltelijke sloop van het zwembad, het middengedeelte heringericht als theatervormig evenemententerrein. De overgebleven gevel van het zwembad fungeert sindsdien als podium en als entree tot het park.

In de zomer van 2010 richtte een zware storm veel schade aan in het park. Het maakte een toch al nodige renovatie alleen maar urgenter. Buro Sant en Co uit Den Haag maakte een renovatieplan, met het oorspronkelijke ontwerp van Tersteeg uit 1920 als leidraad. Een strikte heiligverklaring is het plan echter niet: uitgebreide bloemperken en intensief onderhoud zoals toen zijn niet meer te betalen. Bovendien is na bijna honderd jaar een aantal bomen aan het einde van hun levensduur gekomen en aan vervanging toe. Met vooruit denken kun je wel veel in stand houden. Zo is al in de jaren '80 bij een kweker het zeldzame geelhout opgekweekt en aangeplant.

In 2014 is het startsein gegeven voor de eerste fase van de renovatie, het opknappen van het deel bij de eendenvijver. De vijverranden, trappen en banken zijn hersteld, plantvakken zijn heringericht en de paden opnieuw geasfalteerd. Nieuwe bomen zijn geplant, onder andere ter vervanging van de oude linden langs de vijver. Het wachten is nu op de tweede fase, waarbij het gedeelte met de roeivijver zal worden opgeknapt.

Rijksmonument

In 2000 is het Stadspark aangewezen als beschermd rijksmonument. En om maar voor eens en voor altijd de hardnekkige bewering uit de wereld te helpen dat het Stadspark en het Vondelpark de enige rijksmonumentale parken in Nederland zijn, het zijn er meer, onder andere het Sonsbeekpark in Arnhem, het Kronenburgpark in Nijmegen en het Wilhelminapark in Utrecht.

Van de ruim zestigduizend rijksmonumenten in Nederland zijn er zo'n dertienhonderd groene rijksmonumenten, zoals tuinen, landgoederen, stadsparken, verdedigingswerken en begraafplaatsen. Prachtig groen erfgoed, beschermd vanwege specifieke aspecten en bijzondere kenmerken, zoals ouderdom, voorbeeld van het werk van een bepaalde tuinarchitect, uiting van een specifieke tuinstijl of aanwezigheid van bijzondere soorten bomen.

Het Stadspark in Sittard is om verschillende redenen aangewezen als rijksmonument.

Het bijzondere ontwerp, een combinatie van de architectonische en de landschappelijke tuinstijl, is nog redelijk gaaf aanwezig. Het park neemt een bijzondere plaats in binnen het oeuvre van Dirk Tersteeg als een van de eerste ontwerpen waarin hij deze twee stijlen combineerde. Bijzonder is de grote hoeveelheid monumentale en dendrologisch waardevolle bomen, velen nog uit de tijd van de aanleg.

Een belangrijke rol speelt de ruimtelijke relatie van het park met de beken en de verbinding met de omgeving. Verder is het park een nog redelijk gaaf voorbeeld van een echt twintigste-eeuws volkspark.

Aanleg van het Sportpark. Linksboven de tribune in aanbouw, rechts daarvan de jurytoren van de paardenrennen (Bron: Archief De Domijnen)

Opening van het Sportpark door de gouverneur van Limburg. Naast hem burgemeester Damen (Bron: Archief De Domijnen)

Sportpark / Burgemeester Damenpark Geleen

In 1930 kreeg Dirk Tersteeg van het gemeentebestuur van Geleen de opdracht een plan te maken voor twee sportterreinen: een sportterrein "met beplanting" nabij de Kummenaedestraat en een in Lindenheuvel. De keus voor Tersteeg lag voor de hand, hij was immers in die tijd al in Sittard bezig met het Stadspark. Vanwaar de behoefte om juist in die tijd een sportpark aan te leggen?

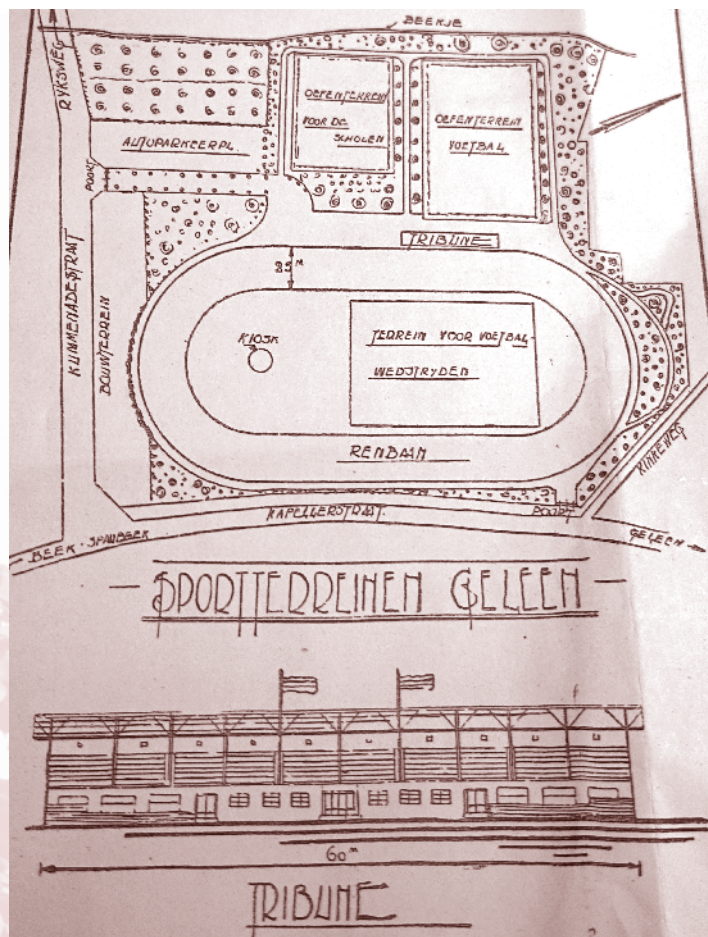
De voornaamste reden was dat in de lager onderwijswet van 1920 gymnastiek een verplicht vak werd. Onder het mom van "een

gezonde geest in een gezond lichaam" pleitte burgemeester Damen ervoor de jeugd ook buiten schooltijd tot sporten te stimuleren. Maar ook de mijnwerkers van de in 1926 geopende Staatsmijn Maurits moesten de gelegenheid krijgen in hun vrije tijd te gaan sporten. Er waren dus gymnastiekzalen en sportterreinen nodig. De aanleg van Het Sportpark aan de Kummenaedestraat gebeurde eveneens in het kader van de werkverschaffing. Op 5 mei 1932 werd het park geopend door de gouverneur van Limburg baron van Hövell tot Westerflieer. De opening werd groots aangepakt en onder de genodigden bevonden zich onder andere de consuls van Duitsland, België, Frankrijk en Polen, onderwijsinspecteurs, burgemeesters van Limburgse gemeenten en leden van de Katholieke Jeugdcentrale Geleen. Deze laatste kreeg het beheer over de sportterreinen.

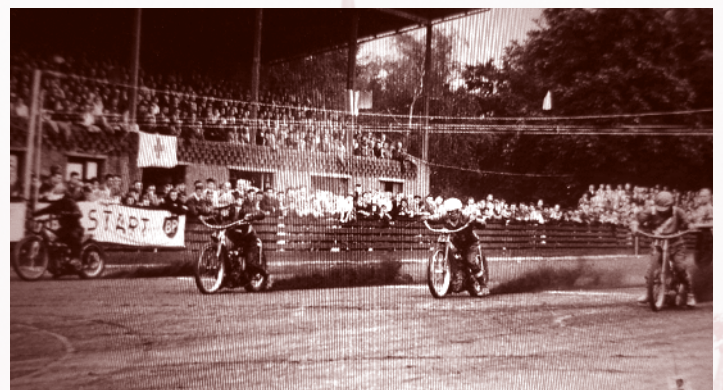
De naam Burgemeester Damenpark werd overigens pas in 1951 na het overlijden van de burgemeester aan het sportpark gegeven.

Van paardenrennen tot Pinkpop

Oorspronkelijk ontwierp Tersteeg een volkspark met daarin enkele sportvelden. Uiteindelijk werd de uitvoering steeds groter en groeide het uit tot een omvangrijk sportpark. Het ontwerp omvatte naast enkele sportvelden een zeshonderdvijftig meter lange en vijfendertig meter brede grasbaan voor de paarden- en de motorsport, inclusief een overdekte tribune met duizend zitplaatsen. Onder de tribune werden kleedlokalen, wasgelegenheden, toiletten, paardenboxen en motorboxen ondergebracht.

Ontwerptekening van het Sportpark in Geleen (Bron: Archief De Domijnen)

Motorrace in het Sportpark (Bron: Archief De Domijnen)

*De kiosk en de vijver in het Burgemeester Damenpark
(Foto: Dienneke Onderdelinden)*

In 1941 raakte de tribune zwaar beschadigd door een bominslag en moest deze weer herbouwd worden. Acht jaar later verving men de grasbaan door een sintelbaan voor atletiekwedstrijden. De sintels werden geleverd door de Staatsmijnen. Burgemeester Damen zag atletiek als "... een machtig middel voor de opvoeding van de jeugd en het tegengaan van de baldadigheid." Later werd de baan geasfalteerd ten behoeve van de wielersport. In de winter kon het terrein gebruikt worden als natuurijsbaan.

Een veelzijdig programma van paardenrennen, speedwayraces, wielervedstrijden, voetbalwedstrijden en andere sportevenementen trok vele duizenden toeschouwers. Naast wedstrijden vonden er in het Sportpark allerlei andere festiviteiten plaats, zoals een rodeoshow (1932), het Oud Limburgsch Schuttersfeest (1937) en het Maria Wagenspel Piëta van pater Jacques Schreurs (1938). De grote publiekstrekker werd het Pinkpopfestival, dat er van 1970 tot en met 1986 jaarlijks werd gehouden. Vanaf 1995 wordt er elk jaar op moederdag het festival Mama's Pride georganiseerd.

In de jaren vijftig werden achter de tribune drie zwembassins aangelegd. In de jaren zeventig volgde een uitbreiding met een nieuwe kunstijshal en een midgetgolfbaan.

Vanaf de jaren tachtig vond nogmaals een ingrijpende uitbreiding plaats, die het Sportpark transformeerde tot het huidige Glanerbrook sportcomplex, een plek waar men vele takken van sport kan beoefenen en waar verscheidene sportverenigingen gehuisvest zijn.

Het wandelpark

De sportaccommodatie werd door Tersteeg geplaatst in een parkachtige omgeving met inheemse planten, een vijver, een kiosk, een speeltuin, volières en dierenverblijven.

Om aan nieuwe bewoners voor deze verblijven te komen, werd eind 1933 het Burgers Dierenpark in Arnhem gevraagd een prijsopgave te geven. Er was volop keus: een paartje edelherten voor f 150,-, wasbeertjes f 15,-, vossen f 5,- en flamingo's f 50,-.

Vanaf de opening was het park een grote trekpleister en een echte ontmoetingsplek. Vele Geleners zullen zich herinneren dat ze als kind met hun ouders door het park hebben gewandeld, de eenden in de vijver hebben gevoerd of dat ze bij de dikke steen op de foto werden gezet. Op het zogenaamde "vrijerspaadje" hebben velen de

*Concert bij de kiosk in het Burgemeester Damenpark
(Bron: Archief De Domijnen)*

eerste stappen op het liefdespad gezet.

Alle uitbreidingen van het Sportpark legden echter een zware claim op het oorspronkelijke rustieke, landschappelijke beeld van het park zoals het door Tersteeg bedoeld was. Het parkgedeelte kreeg steeds meer een gesloten karakter en raakte in verval. In 1996 werd besloten tot een grondige renovatie. Het oude bomenbestand werd uitgedund, waardoor de openheid van het park weer terugkeerde. Vervolgens zijn er veel nieuwe bomen en struiken geplant en werden borders opnieuw ingeplant. Veel van de oorspronkelijke bouwkundige elementen zijn verdwenen, maar het kassahuisje op de hoek van de Hendriklaan met de Irenelaan is behouden en is nu een gemeentelijk monument. De oude kiosk is weer in dezelfde stijl opgebouwd. De verschillende delen van het park zijn meer met elkaar verbonden en de oude zichtassen van Tersteeg zijn behouden gebleven. Het park sluit nu beter aan op de omgeving en maakt meer deel uit van de omliggende wijk. Deze veranderingen maken het park ruim en overzichtelijk, met een verwijzing naar het oorspronkelijke ontwerp van Tersteeg.

Overige tuinontwerpen in Limburg

Het is bekend dat Dirk Tersteeg, naast het Sittardse Stadspark en het Sportpark in Geleen, meerdere tuinen in Limburg op zijn naam heeft staan. Zo ontwierp hij in 1907 de tuin bij Kasteel Vlieg in Ulestraten en maakte hij in de periode 1921-1929 ontwerpen voor verschillende particuliere tuinen in Roermond.

Dienneke Onderdelinden

Bronnen:

Carla S. Oldenburger-Ebbers, *Anne Mieke Backer en Eric Blok, Gids voor de Nederlandse Tuin- en landschapsarchitectuur. Deel Zuid* (Rotterdam, 2000)

Gerritjan Deunk, Tuinarchitect Dirk Tersteeg in Naarden en ver daarbuiten. In: *webmagazine TuinenStruinen* (2016)

Buro Sant en Co Landschapsarchitectuur, *Visiedocument Stadsparkrenovatie Stadspark Sittard* (Den Haag, 2012)

Marieke Tiekink, *D.F. Tersteeg (1876-1942). De analyse van zijn beroepspraktijk* (Wageningen, 1987)

Archief De Domijnen, Sittard, Bestuursarchief gemeente Geleen 1921-1988